

2021

İRAN ÜLKE RAPORU

Kars Ticaret ve Sanayi Odası

Aliekber TURAN

KARS TİCARRET VE SANAYİ ODASI

İçindekiler

Sayfa No

1. İran Hakkında Genel Bilgiler

4

Coğrafi Konum

4

Siyasi ve İdari Yapı

4

Nüfus ve İstihdam

5

Doğal Kaynaklar ve Çevre

6

2. Genel Ekonomik Durum

6

3. İran Dış Ticareti

8

Genel Durum

8

İran'ın İhracatında Başlıca Ürünler

9

İran'ın İhracatında Öne Çıkan Ülkeler

10

İran'ın İthalatında Başlıca Ürünler

10

İran'ın İthalatında Öne Çıkan Ülkeler

11

4. Doğrudan Yabancı Yatırımlar

12

Doğrudan Yabancı Yatırımların Görünümü

12

5. Türkiye-İran Dış Ticareti

13

Genel Durum

13

Türkiye'nin İran'a İhracatında Başlıca Ürünler

13

Türkiye'nin İran'dan İthalatında Başlıca Ürünler

14

6. Dış Ticaret Politikası ve Uygulamaları

15

ABD'nin İran'a Yönelik Yaptırımlar Süreci

15

Dış Ticaret Mevzuatı

16

Gümrük Vergileri

18

7. Pazarın Özellikleri

20

Fikri, Sınai Mülkiyet Hakları

20

Kamu İhaleleri

21

8. Önemli Sektörler

22

9. Kaynaklar

23

Tablolar İndeksi**Sayfa No**

Tablo 1-Başlıca Sosyal Göstergeler	4
Tablo 2-Temel Ekonomik Göstergeler	6
Tablo 3-İran Dış Ticareti	9
Tablo 4-İran'ın İhracatında Başlıca Ürünler	9
Tablo 5-İran'ın İhracatında Öne Çıkan Ülkeler	10
Tablo 6-İran'ın İthalatında Başlıca Ürünler	10
Tablo 7-İran'ın İthalatında Öne Çıkan Ülkeler	11
Tablo 8-Türkiye-İran Dış Ticareti	13
Tablo 9-Türkiye'nin İran'a İhracatında Başlıca Ürünler	13
Tablo 10-Türkiye'nin İran'dan İthalatında Başlıca Ürünler	14

Yönetici Özeti

Karadan ve denizden 15 ülke ile sınırı olan İran, Tarihi İpek Yolu sayesinde eski çağlardan bu yana Avrupa ve Asya'nın kesişme noktasında stratejik bir konumda yer almaktadır.

1979 yılında kurulan dini esaslara dayalı devlet düzeninde (İran İslam Cumhuriyeti), siyasi parti temelli bir yapılanma söz konusu değildir. Dini teokrazi ile başkanlık sistemi karışımı, özgün bir yönetim biçimine rastlanılan İran'da, kuvvetler ayrılığı ilkesi geçerli olup; bunlar Dini Lider (Rehber)'in gözetimi altındadır. Nizami ordu, İran Devrim Muhafızları Ordusu, İçişleri Bakanlığı ve istihbarat kuruluşları ile İran İslam Cumhuriyeti Radyo ve Televizyonu gibi birçok kurum, doğrudan Dini Lider'e bağlıdır. Dini Lider mutlak yetki sahibi olup, birçok hayati ve önemli konuda son kararı veren kişidir.

İran'ın nüfusu 2019 yılında yaklaşık 83 milyondur. Genç bir nüfusa sahip olan ülkede, 15-64 yaş grubu, toplam nüfusun %69'unu oluşturmaktadır. %90'ı Şii, %8'i Sünni Müslümanlardan oluşan nüfusun geri kalanı ise Zerdüş, Yahudi, Hristiyan'dır. 2019 yılında aktif işgücü içindeki işsizlik oranı %11,4'tür.

İran, başlıca doğal kaynakları olan petrol ve doğalgaz rezervleri haricinde; çinko, bakır, demir, uranyum, kurşun, krom, manganez, kömür, sülfür ve altın gibi madenler bakımından da zengindir. İran ekonomisi geliri de esas itibarıyla petrol ve doğalgaz ihracatına bağlı olmakla birlikte; sanayi üretiminin çeşitlendirilmesi, kalkınma hedefleri arasındadır.

İran'ın dış ticareti yıllar içinde yaptırımlara bağlı olarak önemli dalgalanmalar yaşamaktadır. Yaptırımların siyasi, askeri ve ticari boyutları bulunmaktadır. İran'a yönelik olarak BM gibi uluslararası kuruluşlar, Avrupa Birliği (AB) gibi ulus üstü kuruluşlar, İsrail ve ABD gibi ülkeler tarafından muhtelif yaptırımlar uygulanmıştır. İran ile uluslararası toplumun diğer üyeleri arasında, İran ekonomisinin uluslararası alana yeniden entegre olmasına imkan sağlayacak olan ve 16 Ocak 2016 tarihinde yürürlüğe giren Kapsamlı Ortak Eylem Planı (KOEP) imzalanmıştır. ABD'nin 8 Mayıs 2018 tarihinde, KOEP'ten çekileceğini, İran'a yönelik yaptırımlarda KOEP'ten önceki duruma döneceğini, ABD ile iş yapmak isteyen firmaların 90 ve 180 günlük süreler içinde İran pazarından çıkmamaları halinde ABD ile iş yapamayacaklarını belirten açıklaması ile İran, içinde olduğumuz yaptırım dönemine girmiştir. İran, ABD yaptırımlarının üstesinden gelmek için ihracatını çeşitlendirmek, maden ve mineraller, çimento, gübre, temel tarım ve sanayi ürünleri, petrokimya ürünleri gibi alanlarda kapasite geliştirmeye çalışmak yoluna gitmiştir.

İran'a yılda ortalama 3 milyar dolarlık yabancı sermaye yatırımı gelmekte, ambargo dönemlerinde bu rakam azalmaktadır. Ülkede %100 yabancı sermaye ile şirket kurulabilmektedir. Yatırımlara verilen önemli teşvikler olmasına rağmen; uygulamada bürokrasinin ağır işlemesi, merkez/yerel kurumlar arasında koordinasyon bulunmaması, muafiyetlerden yararlanılması gibi etkenler yatırımın hayata geçirilmesi konusunda güçlüklerle yol açmaktadır.

İran'ın dış ticaret politikası genel anlamda korumacı bir görünüm arz etmektedir. Uluslararası yaptırımların korumacı ekonomik yapıda etkisi bulunmaktadır. Ülke içinde korumacı ekonomik yapıyı destekleyen güçlü bir lobi de vardır. İran'ın uzun yıllardır kendine yeterliliği vurgulaması neticesinde tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde belirgin bir kapasitesi oluşmuştur. Özel sektör, küçük ölçekli üretim, çiftçilik, orta-ölçekli inşaat projeleri, çimento üretimi, madencilik, emlak, ulaşım, perakende gibi kimi alanlarda kendisine yer edinebilmiştir.

1. İran Hakkında Genel Bilgiler

Tablo 1-Başlıca Sosyal Göstergeler

Devletin Adı	İran İslam Cumhuriyeti
Cumhurbaşkanı	Dr. Hassan Rouhani (aynı zamanda Hükümet Başkanı)
Resmi Dili	Farsça
Nüfusu (2019)	82.913.906 (Dünya Bankası)
Başkent	Tahran
Nüfusu (2019)	9.013.663
Din	İslam (%98)
Başlıca Şehirleri	Tahran, Meşhed, İsfahan, Tebriz, Şiraz, Ahvaz, Bander Abbas, Urumiye, Kerej
Para Birimi*	Riyal (Halk arasında Tümen ifadesi kullanılmaktadır.) 1 Tümen = 10 Riyal
Döviz Kuru	Üç döviz kuru bulunmaktadır. (Resmi kur, NİMA kuru, Serbest kur oranı) https://ticaret.gov.tr/data/5b8a43345c7495406a2270a3/D%C3%B6viz%20Kurular%C4%B1.pdf
Milli Günü	11 Şubat
Haftasonu tatili	Perşembe & Cuma
Takvim	Celali Takvim (Şemsi Hicri) – Güneş yılı, Hicret başlangıç
Yılbaşı (yeni yıl) tatili	21-24 Mart (nevrüz)
Uluslararası Telefon Kodu	98

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı

(*Tomen (Tümen) diye basılı resmi bir kağıt veya madeni para yoktur. Tomen, fiktif bir para birimidir. İran halkının tamamına yakını gündelik hayatında para birimi olarak Riyal tanımını kullanmaz ve parasal büyüklükleri Riyal olarak telaffuz etmez. Riyal cinsinden olan herhangi bir fiyatı, meblağı veya banknotu zihninde 10'a böler ve Tomen (Tümen) olarak söyler. Mesela, hiçbir İran'lı 100.000 Riyal'lik banknotu gördüğünde 100.000 Riyal demez, 10.000 Tomen veya sadece 10.000 der. Hatta 10 der. Dolayısıyla fiyat ve içinde parasal büyüklükler olan görüşmelerde çok dikkatli olmak gerekir. Riyal ve Tomen ayrımı mutlaka netleştirilmelidir.)

Coğrafi Konum

Tarihi İpek Yolu sayesinde eski çağlardan bu yana Avrupa ve Asya'nın kesişme noktasında stratejik konumda yer alan İran'ın Umman Körfezi, Basra Körfezi ve Hazar Denizi'ne kıyısı bulunmaktadır. Başkent Tahran'ın denizden yüksekliği (rakımı) 1.200 metredir. Ülkenin karadan ve denizden 15 ülke ile sınırı vardır.

Siyasi ve İdari Yapı

Şah yönetimi 11 Şubat 1979 tarihinde devrilmiş ve dini esasa dayalı bir devlet düzeni kurulmuştur. İran Anayasası 3 Aralık 1979 tarihinde yürürlüğe girmiş, 1989 yılında revize edilmiştir. İran'da gücün ulema ile halk tarafından seçilen temsilciler arasında hiyerarşik olarak paylaşıldığı, dini teokrazi ile Başkanlık sistemi karışımı kendine özgü bir yönetim biçimi hâkimdir. İran'da siyasi parti temelinde bir yapılanma bulunmamaktadır.

Siyasi hayatta, partiler yerine daha çok baskı/çıkar grupları olarak adlandırılabilen hizip veya fraksiyon adı verilen yapılanmalar rol oynamakta, bu gruplar seçim zamanlarında büyük ittifakların çatısı altında toplanmakta ve seçimlerden sonra tekrar dağılmaktadır.

Dini Lider/Rehber (Supreme Leader): İran'da kuvvetler ayrılığı prensibi geçerli olmakla beraber, erkler (yasama, yürütme ve yargı) Rehber'in gözetimi altındadır. Hâlihazırdaki Dini Lider (Rehber), Rejim'in kurucusu Humeyni'nin vefatından sonra 1989'da seçilmiş olan Ayetullah Ali Hameney'dir. Rehber, din adamlarından oluşan Uzmanlar Meclisi tarafından ömür boyu süreyle seçilmektedir. Dini Lider (Rehber) mutlak yetki sahibi olup, birçok hayati ve önemli konuda son kararı veren kişidir. Birçok kurum doğrudan

Dini Lider'e bağlıdır. Bu kurumların yöneticilerinin, yönetim kurulu üyelerinin atanması veya görevden alınması Rehber'in yetkisindedir. Nizami ordu, İran Devrim Muhafızları Ordusu, İçişleri Bakanlığı ve istihbarat kuruluşları ile İran İslam Cumhuriyeti Radyo ve Televizyonu doğrudan Dini Lidere bağlıdır. Dini Lider, İçişleri Bakanlığı üzerindeki yetkilerini Cumhurbaşkanı'na devredebilir. Dini Lider'in özellikle dini vakıflar aracılığıyla da ekonomik yaşam üzerinde önemli bir etkisi vardır.

Yasama (İslam Danışma Meclisi/İran İslam Parlamentosu): 4 yıllık dönemler için halkın doğrudan ve gizli oy ile seçtiği 290 milletvekilinden oluşan İran Danışma Meclisi (parlamento), sadece bir yasama organı niteliğinde olmayıp; idarenin tüm eylem ve işlemlerinde inceleme ve araştırma yapma yetkisine sahiptir. Kanun teklifi Bakanlar Kurulu Üyelerinin ortak kararı, kanun tasarıları ise en az 15 milletvekilinin talebi ile meclise sunulur.

Yürütme (Hükümet): Anayasayı Koruyucular Konseyi'nin onayını almış adaylar arasından belirlenen ve 4 yıllık dönemler için doğrudan halk tarafından (genel seçimlerde) seçilen Cumhurbaşkanı aynı zamanda Hükümet başkanıdır. Hükümetin göreve başlayabilmesi için Parlamentodan güvenoyu alması gerekmektedir. Halen cumhurbaşkanlığı görevini Dr. Hassan Rouhani yürütmektedir. Başbakanlık Kurumu bulunmamaktadır. Son Cumhurbaşkanlığı seçimleri 19 Mayıs 2017 tarihinde düzenlenmiş olup, Cumhurbaşkanı Ruhani, oyların %57'sini alarak ilk turda ve ikinci kez Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Yargı: Yasama ve yürütmeden bağımsız olarak iş görmektedir. Adalet Bakanlığı, yargı ve yürütme erkleri arasındaki koordinasyonu sağlamakla yükümlüdür. Yargı erkinin işleyişinden, Dini Lider tarafından içtihat verme yetkisine haiz ulema arasından 5 yıllık süre için atanan Yargı Erki Başkanı sorumludur. İran devriminin ardından mevcut Kara Avrupası Hukuk Sistemi, İslâm Hukuku ile birleştirilerek oluşturulan İran hukuk sisteminde, İslâm hukuku daha çok aile hukuku ve ceza hukuku alanlarında uygulanmaktadır.

İdare: İran'da "Ostan" adı verilen 31 vilayet bulunmaktadır. Ostanların valilerine ostandar denmektedir. Ostandarlar, İçişleri Bakanının teklifiyle Hükümet tarafından atanmaktadır. İran'daki yönetim anlayışı genel anlamıyla merkeziyetçi bir görünüm arz etmektedir.

Nüfus ve İstihdam

İran nüfusu 2019 yılında yaklaşık 83 milyondur. %49,4'ü kadındır. Nüfusu genç olup, %69'u 15-64 yaş grubundadır. Ortalama ömür süresi 64'tür. Kentleşme oranı %75'tir. (Dünya Bankası)

İran toplumu geleneksel ve modern olmak üzere iki ana bölüme ayrılmıştır. Geleneksel kısımda yer alan sınıflar, "bazar"da ya da iş dünyasında aile şirketleri olanlardır. Modern segmentte yer alan kesimler ise, Batılı yaşam tarzı ve kültürüne yakındır.

İran'ın resmi dini İslam'dır. Resmi mezhebi ise Caferilik'tir. Nüfusun %90'ı Şii, %8'i Sünni müslümanlardan oluşmaktadır. Geri kalanı ise Zerdüşt, Yahudi, Hristiyan'dır. İran'da Fars, Türk, Beluc, Lor, Arap, Afgan gibi farklı milletler yaşamaktadır.

Aktif işgücü (27,9 milyon) kapsamındaki genel işsizlik oranı 2019 yılında %11,4 olmuştur. Kadın işgücü kapsamındaki işsizlik oranı %19 olup, erkek işgücü içindeki işsizlik ise %10'dur. Genç (15-24 yaş) işsizlik ise, 2019 yılı sonunda %26'ya düşmüştür. (Dünya Bankası)

Günlük 5,5 Dolar üst-orta gelir eşiğinde (2011 PPP) ölçülen İran'daki yoksulluk 2013 yılında tarihinin en düşük seviyesi olan %8'e gerilemiştir. Ancak, enflasyondan dolayı sosyal yardımların reel olarak azalmasının da etkisiyle 2017 yılında %11'e çıkmıştır. Öte yandan, 2018'deki negatif ekonomik büyüme, yüksek enflasyon ve nakit desteklerin değerinin reel olarak düşmesi ve müteakiben 2019 yılı Kasım ayındaki yüksek benzin fiyatlarının bir araya gelmesiyle, yoksulluğun daha da artmış olabileceği değerlendirilmektedir.

Hükümetin 18 milyon haneye nakit destek transferinin bu olumsuz etkiyi hafifletmeye yardımcı olacağı öngörülmektedir. (Dünya Bankası)

Doğal Kaynaklar ve Çevre

İran'ın başlıca doğal kaynakları olan petrol ve doğalgaz rezervleri haricinde; çinko, bakır, demir, uranyum, kurşun, krom, manganez, kömür, sülfür ve altın gibi madenler bakımından da zengindir. İran, dünyanın en büyük çinko, ikinci büyük bakır rezervine ve ayrıca dokuzuncu büyük demir rezervlerine sahiptir. Bununla birlikte, İran'da madencilik sektörünün yeterince geliştiği söylenemez. Maden yataklarının geliştirilmesi Hükümetin öncelikleri arasında yer almakta ve sektörde yatırımlar teşvik edilmektedir.

Engbeli ve dağlık arazilerin yanı sıra, çöllerle kaplı düzlüklere de sahip olan İran topraklarının %55'i çayır (otlak), %23'ü çöl, %14'ü ekilebilir alan ve %8'i ormandır.

İran üç iklim kuşağında yer almaktadır. Ülke genelinde kurak ve yarı-kurak iklim hakim olmakla beraber, Hazar Denizi kıyılarında subtropikal iklim görülmektedir. Tahran'da yazlar sıcak ve kurak geçmekte (30–40°C), kışları ise hava sıcaklığı 0–15°C arasında değişmektedir. Kışın yüksek kesimlerde kar yağışı görülebilmektedir. Ülkedeki iklim farklılıklarının tüketici alışkanlıkları üzerine etkileri farklıdır.

Kentlerde taşıt emisyonları, rafineriler ve sanayi atıkları kaynaklı olarak hava kirliliği görülmektedir. Ormanlık alanların tahribi, hayvanların aşırı otlatılması, çölleşme, Basra Körfezi'nde petrol kirliliği, sulak arazilerin kuraklaşması, toprağın tuzlanması, içme suyu kaynaklarının yetersizliği, kanalizasyon atıklarının yol açtığı su kirliliği ve sanayi atıklarından doğan kirlenme ülkenin başlıca çevresel sorunlarıdır.

2. Genel Ekonomik Durum²

Tablo 2-Temel Ekonomik Göstergeler

	Birim	2016	2017	2018	2019	2020	2021
GSYİH (SAGP*)	milyar \$	1.549	1.637	1.586	1.491	1.411	1.483
GSYİH büyüme hızı (sabit fiyat)	%	12,5	3,7	-5,4	-7,6	-6	3,1
Kişi başı GSYİH büyüme (SAGP)	%	11	2,5	-6,5	-8,6	-7	2,1
Enflasyon (tüketici fiyatları ort.)	%	9	9,6	31	41	34	33,5
Kamu dengesi /GSYİH	%	-2,3	-1,8	-1,9	-5,6	-9,8	-7,7
İşsizlik oranı (aktif işgücü içinde)	%	12,4	12	12	13,5	16,3	16,7
Cari Hesap Dengesi / GSYİH	%	4	3,8	2,1	-0,1	-4,1	-3,4

Kaynak: IMF / 2020 Nisan (*Satın Alma Gücü Paritesi)

İran ekonomisi; geliri esas itibarıyla petrol ve doğalgaz ihracatına bağlı, aşırı düzenleyici çerçeveye sahip, içe dönük ve kapalı, kısıtlı rekabetin olduğu, vergilemenin etkili bir şekilde çalışmadığı, sübvansiyonların yaygın bir şekilde bulunduğu, düşük faktör verimliliğine sahip kamunun baskın olduğu bir ekonomik görünüm sunmaktadır. Öte yandan, ekonominin petrole dayalı yapısının kırılarak sanayi üretiminin çeşitlendirilmesi kalkınma hedefleri arasındadır. Bu çerçevede, son yıllarda özelleştirmeler de yapılmak suretiyle, özel sektör de gelişme göstermektedir.

Kamu ağırlıklı ekonomide devletin sosyal politikaları da etkindir. Temel mallar veya enerji tüketimi başta olmak üzere halkın geniş kesimine farklı dönemlerde büyük ölçekli sübvansiyonlar sağlanmaktadır. Bu sübvansiyonlar doğrudan mal ve hizmet yardımları veya nakit şeklinde olabilmektedir. Örneğin su, elektrik, telefon, şehir içi ulaşım gibi hizmetlerin ise piyasa fiyatının altında sağlandığı görülmektedir. Ayrıca, hem hane halkı hem de şirketlere sübvansiyonlu enerji sağlanmaktadır. Öte yandan, ülkedeki sigorta sisteminin nüfusun %65'ini kapsadığı yetkililerce açıklanmıştır.

1980’li yıllardan beri maruz kaldığı uluslararası yaptırımlar/ambargolar ülke ekonomisinin potansiyelinden az gelişmesine sebep olmuştur. Söz konusu ambargolar, geçmiş dönemde İran riyalinin aşırı değer kaybetmesine, resmi kur ile piyasa kuru arasındaki farkın büyümesine yol açmıştır. Döviz kurlarında yükselme, fiyatlar genel düzeyinde artışı da beraberinde getirmiştir. Döviz kurundaki yükselme büyük ölçüde ithal girdi ile çalışan İran imalat sektöründe maliyet artışına ve enflasyona sebep olmuştur. Ekonominin petrol ve doğalgaz gelirlerine bağımlı olmasının da etkisiyle, ambargoların yol açtığı ticaretteki gerileme ekonomik zayıflamayı da beraberinde getirmiştir. Ayrıca, bankacılık sektörünün küresel bankacılık sistemi ile entegrasyonunun gecikmesi de, iktisadi kalkınma için ihtiyaç duyulan yabancı sermaye yatırımlarının ve dış ticaretin gelişmesini engellemiştir.

Bu çerçevede, ekonominin öncelikleri arasında; yüksek enflasyonun kontrol altına alınması, işsizliğin düşürülmesi, mali disiplin ve döviz kurunda istikrarın sağlanması (ve resmi ve piyasa döviz kuru arasındaki farkın azaltılması), (özellikle yabancı sermaye için) yatırım ortamının iyileştirilmesi, finansal kaynaklara/kredilere ulaşımın kolaylaştırılması, özel sektörün ekonomideki payının artırılması, özel sektör yatırımlarının geliştirilmesi suretiyle ekonomik büyümenin (makro-ekonomik istikrarın) sağlanması ve böylelikle sosyal koşulların da düzeltilmesi yer almıştır.

Ancak, son olarak ABD’nin 2018 yılında Nükleer Anlaşmadan çekilmesinin ardından ABD yaptırımları 2018 yılının Ağustos ve Kasım aylarında olmak üzere iki aşamada tekrar yürürlüğe konmuştur. İran’dan sıfır petrol ihracatı politikasının esas oluşturduğu yaptırımlarla belirli sektörler ve şahıslar hedef alınmıştır. Yabancı yatırımlar durma noktasına gelmiş, 2016-2018 döneminde ülkeye giren yabancı firmaların birçoğu ülkeden geri çekilmiştir. İran’ın petrol üretimi ve ihracat geliri düşmüştür.

ABD yaptırımlarının güncel durumu hakkında detaylı bilgiye Bakanlığımız web sayfasından ulaşılması mümkündür.

(<https://ticaret.gov.tr/data/5ee096ae13b87625c823d0ba/%C4%B0RAN%20pazar%20bilgileri%20220620.pdf>)

İran Hükümeti ise, yaptırımlara karşı tedbir bağlamında, yerli üretimin ve döviz kaynaklarının verimli kullanılması gerekçesiyle de birçok ürünün ithalatına yasak koymuş, ithalatta ön-kayıt sistemine geçmiş, döviz işlemlerine sınırlama getirmiştir.

(<https://ticaret.gov.tr/data/5b8a43345c7495406a2270a3/Yapt%C4%B1r%C4%B1m%20ve%20%C3%9Cr%C3%B5n%20Gruplar%C4%B1.pdf>)

Dünya Bankası’nın 2020 yılı mayıs ayında yaptığı değerlendirmeye göre; 2019 yılı itibarıyla tahminen 463 milyar dolar büyüklüğündeki İran ekonomisi, hidrokarbon, tarım ve hizmet sektörlerinin yanı sıra imalat ve finansal hizmetlerde gözle görülür bir devlet varlığı ile tanımlanmaktadır. Hükümet, 2016/17-2021/22 arasındaki beş yıllık dönem için piyasa temelli reformları içeren altıncı kalkınma planını yürürlüğe koymuştur. Plan, dayanıklı bir ekonominin gelişimi, bilim ve teknolojiye ilerleme ve kültürel mükemmelliğin desteklenmesi olmak üzere üç ana unsurdan oluşmaktadır. Bu çerçevede, yıllık %8’lik bir ekonomik büyümenin yanı sıra, kamu iktisadi teşebbüsleri ile finans ve bankacılık sektörlerinde reformlar planlanmaktadır. Petrol gelirlerinin tahsisi ve yönetimi hükümetin yine öncelikleri arasında yer almıştır. Ancak, 2018 yılında ve ayrıca akabinde petrol sektörünün daralması ve zayıf iç talep nedeniyle 2019 yılında GSYİH azalmıştır. ABD yaptırımlarının yeniden uygulanmaya başlanacağını duyurulmasının ardından, 2018- 2019 döneminde yaşanan petrol sektöründeki daralma, GSYİH’deki küçülmeye en fazla katkıyı yapmıştır.

Petrol dışı sektör de 2018-19 döneminde %2,1 küçülmüş olmakla birlikte, biraz toparlanma işaretleri de göstermiştir. 2019 yılı Nisan-Aralık döneminde, tarım ve petrol dışı sanayi yıllık %2 büyürken, katma değerli hizmetler gerilemiştir. Ekonominin orta vadede yavaş toparlanması beklenmektedir. 2020’de COVID-19 salgını da dahil olmak üzere maruz kalacağı ek dışsal şoklar nedeniyle GSYİH’nın 2020-23 döneminde daha da daralması (ekonomik büyümenin zayıf kalması) beklenmektedir. Yüksek ithalat fiyatları ve ticaret kısıtlamalarının önümüzdeki yıllarda enflasyonu %20’nin üzerinde tutması muhtemel görülmektedir. Rial’in

değer kaybetmesi ve ithalattaki büyük düşüşe rağmen, petrol ihracatındaki azalmanın cari işlemler dengesi üzerinde daha önceki yaptırımlara göre daha ağır etki bırakması beklenmektedir. Sebebi ise, petrol fiyatlarının 2013'e göre çok daha düşük seyretmesidir. Ekonominin durgun seyri, işgücü piyasası dinamikleri yeni istihdam alanları yaratılması üzerinde daha fazla baskı oluşturması muhtemeldir. Yoksulluk, 2013 yılı sonrasında artış göstermektedir.

3. İran Dış Ticareti

Genel Durum

İran'ın son yıllarda izlediği dışı açılma politikaları ve (1996 yılı Haziran ayında üyelik başvurusunu yaptığı) Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) üyelik hedefi doğrultusunda birçok ürünün ithalatında uygulanan tarife dışı engeller kaldırılmış ve birçok yasaklı ürünün ithalatına izin verilmiştir. Üyelik başvurusu kapsamında 2005 yılı Mayıs ayında DTÖ bünyesinde kurulan çalışma komitesi (working party) henüz toplanmamıştır.

Yerli sanayiye korumak amacıyla ithalatta uygulanan yüksek Ticari Kazanç Vergisi uygulaması ise 21 Mart 2005 tarihinde kaldırılmıştır. Ancak, yerli sanayiye korumak amacıyla bazı temel sanayi dallarında (tekstil, otomotiv vb.) ithalatta uygulanan gümrük vergisi oranları yüksek tutulmaktadır.

İran'ın dış ticareti yıllar içinde yaptırımlara bağlı olarak önemli dalgalanmalar yaşamaktadır. Yaptırımların siyasi, askeri ve ticari boyutları bulunmaktadır. İran'a yönelik olarak BM gibi uluslararası kuruluşlar, Avrupa Birliği (AB) gibi ulus üstü kuruluşlar, İsrail ve ABD gibi ülkeler tarafından muhtelif yaptırımlar uygulanmıştır. İran ile uluslararası toplumun diğer üyeleri arasında, İran ekonomisinin uluslararası alana yeniden entegre olmasına imkan sağlayacak olan ve 16 Ocak 2016 tarihinde yürürlüğe giren Kapsamlı Ortak Eylem Planı (KOEP) imzalanmıştır. ABD'nin 8 Mayıs 2018 tarihinde, KOEP'ten çekileceğini, İran'a yönelik yaptırımlarda KOEP'ten önceki duruma döneceğini, ABD ile iş yapmak isteyen firmaların 90 ve 180 günlük süreler içinde İran pazarından çıkmamaları halinde ABD ile iş yapamayacaklarını belirten açıklaması ile İran, içinde olduğumuz yaptırım dönemine girmiştir. Yaptırımlar oldukça dinamik bir konu olduğu için firmalarımızın yaptırımlarla ilgili olarak Bakanlığımızın sitesindeki yaptırımlar bölümünü incelemesi ve Ticaret Müşavirliğimizle temasa geçmesi önemlidir.

Öte yandan, İran'la iş yapmak isteyen firmalarımızın ABD Hazine Bakanlığı tarafından yayınlanan SDN Listesini de kapsamlıca incelemeleri faydalı olacaktır. Bu listedeki kişi ve kurumlarla ticari iletişimde bulunmak, ABD'nin yaptırımlarından firmalarımızın da etkilenmesi sürecini beraberinde getirme ihtimalini taşımaktadır.

İran'ın ABD yaptırımlarının üstesinden gelmek için ihracatını çeşitlendirmek, maden ve mineraller, çimento, gübre, temel tarım ve sanayi ürünleri, petrokimya ürünleri gibi alanlarda kapasite geliştirmeye çalışmak olmuştur. Genel olarak ülke sanayisinin ürettiği ürünlerin kalitesinin düşük olduğu veya uluslararası alanda fiyat veya kalitesiyle rekabet edemediği görülmektedir.

İran'ın son dönemde yaptırımlar nedeniyle petrol satamaması nedeniyle devlet elindeki fabrikaları özelleştirerek gelir elde etmeye, etkili bir vergi politikası uygulamaya, bir yandan da kamu giderlerini azaltmak için ülkedeki sübvansiyonları kaldırmaya çalıştığı görülmektedir. Son olarak, İran Hükümeti ülkeden döviz çıkışını azaltmak amacıyla lüks ürünler olarak da addedilen 8'li GTİP bazında 1.727 ürünün ithalatına yasak getirmiştir.

Tablo 3-İran Dış Ticareti (Bin Dolar)

YILLA R	İHRACAT	İTHALAT	HACİM	DENGE
2015	60.040.642	40.043.150	100.083.792	19.997.492

2016	78.267.311	42.702.118	120.969.429	35.565.193
2017	91.737.444	51.612.277	143.349.721	40.125.167
2018	96.617.521	41.236.168	137.853.689	55.381.353
2019*	27.106.527	27.308.940	54.415.467	-202.413

Kaynak: ITC Trade Map

* İran dışındaki ülkelerden alınarak yansıtılmış (geçici) verilerdir. (Mirror data)

İran'ın İhracatında Başlıca Ürünler

2019 yılında; ham petrol, etilen polimerleri, demir cevherleri ve konsantreleri, asiklik alkol ve türevleri, diğer kabuklu meyveler, petrol gazları, rafine edilmiş bakır ve alaşımları, demir veya alaşımsız çelikten yarı mamuller, siklik hidrokarbonlar, azotlu mineral veya kimyasal gübreler, stiren polimerleri, petrol koku ve petrol yağları İran'ın ihracatını en çok gerçekleştirdiği ürünler olmuştur.

Tablo 4-İran'ın İhracatında Başlıca Ürünler (Bin Dolar)

GTİP	ÜRÜNLER	2017	2018	2019*	İhracatta kiPayı (%) (2019)*
2709	Ham petrol (petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar)	47.186.277	50.823.249	13.134.857	48,46
3901	Etilen polimerleri (ilk şekillerde)	3.692.640	3.385.526	2.824.436	10,42
9999	Tarifenin başka yerinde belirtilmeyen mallar	30.839	9.330	2.075.851	7,66
2601	Demir cevherleri ve konsantreleri	1.106.251	841.610	1.274.814	4,7
2905	Asiklik alkol ve bunların halojenlenmiş, sülfolanmış, nitrolanmış veya nitrozalanmış türevleri	1.931.671	2.186.470	1.209.716	4,46
0802	Diğer kabuklu meyveler (taze/kurutulmuş) (kabuğu çıkarılmış/soyulmuş)	1.239.929	487.821	538.350	1,99
2711	Petrol gazları ve diğer gazlı hidrokarbonlar	5.594.369	5.276.160	477.917	1,76
7403	Rafine edilmiş bakır ve bakır alaşımları (ham)	192.661	403.568	404.807	1,49
7207	Demir veya alaşımsız çelikten yarı mamuller	1.300.980	1.521.847	311.530	1,15
2902	Siklik hidrokarbonlar	1.134.513	859.758	278.736	1,03
3102	Azotlu mineral veya kimyasal gübreler	764.619	839.942	205.111	0,76
3903	Stiren polimerleri (ilk şekillerde)	217.135	323.701	196.344	0,72
2713	Petrol koku, petrol bitümeni ve petrol yağlarının veya bitümenli minerallerden elde edilen yağların diğer kalıntıları	706.754	858.614	180.024	0,66
2710	Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	7.030.096	9.011.956	178.438	0,66
7901	İşlenmemiş çinko	361.357	241.750	157.358	0,58
2503	Her nevi kükürt (süblime, presipite ve koloidal kükürt hariç)	65.866	95.612	137.445	0,51
2515	Mermer, traverten, ekosin ve belirgin yoğunluğu 2,5 veya daha fazla olan yontulmaya veya inşaata elverişli kireçli taşlar, su mermeri ...	190.589	150.314	136.336	0,5

Tablo 4-devamı

GTİP	ÜRÜNLER	2017	2018	2019*	İhracattak iPayı (%) (2019)*
0804	Hurma, incir, ananas, Avokado armudu, Guava armudu, mango ve mangost (taze veya kurutulmuş)	278.126	371.972	118.204	0,44
2523	Portland çimentosu, şaplı çimento ("ciment fondu"), cüruf çimentosu, süper sülfat çimentosu ve benzeri su altında sertleşen çimentolar (boyanmış veya klinker şeklinde olsun olmasın)	429.868	382.837	95.297	0,35
7203	Demir cevherinin doğrudan indirgenmesi ile elde edilen demirli ürünler ve diğer sünger görünümlü demirli ürünler ...	178.726	105.175	85.791	0,32
TOPLAM İHRACAT		91.737.444	96.617.521	27.106.527	100

Kaynak: ITC Trade Map

* İran dışındaki ülkelerden alınarak yansıtılmış (geçici) verilerdir. (Mirror data)

İran'ın İhracatında Öne Çıkan Ülkeler

İran'ın 2019 yılında gerçekleştirdiği ihracatta en büyük pay Çin, Hindistan, Türkiye, G. Kore ve Japonya'ya aittir. Bu ülkelere yapılan ihracat, İran'ın 2019 toplam ihracatının çok önemli bölümünü oluşturmaktadır.

Tablo 5-İran'ın İhracatında Öne Çıkan Ülkeler (Bin Dolar)

Sıra	Ülke	2017	2018	2019	Değişim (%) (2018-2019)
1.	Çin	9.064.670	9.217.702	13.401.559	-36
2.	Hindistan	2.734.893	2.042.922	3.375.420	-77
3.	Türkiye	3.990.399	2.367.251	3.100.087	-55
4.	G. Kore	4.380.132	2.567.770	2.134.329	-48
5.	Japonya	425.217	241.284	1.164.593	-66
6.	Pakistan	930.165	1.247.234	532.615	42
7.	Azerbaycan	323.773	410.530	452.628	9
8.	Rusya	285.656	280.510	391.357	-27
9.	Ermenistan	205.895	158.990	324.485	21
10.	Tayland	730.511	709.926	296.462	-59
11.	Almanya	359.713	254.478	231.280	-56
12.	Özbekistan	98.338	140.950	203.437	53
13.	Gürcistan	90.985	161.524	187.106	11
14.	İtalya	422.898	276.366	170.542	-95
15.	Brezilya	28.436	43.907	116.392	192
TOPLAM İHRACAT		91.737.444	96.617.521	27.106.527	N/A

Kaynak: ITC Trade Map

* İran dışındaki ülkelerden alınarak yansıtılmış (geçici) verilerdir. (Mirror data)

İran'ın İthalatında Başlıca Ürünler

İran'ın 2019 yılında en fazla ithalatını gerçekleştirdiği ürünler; pirinç, mısır, soya fasulyesi küspesi, soya fasulyesi, arpa, dozlandırılmış ilaçlar, telefon cihazları, karayolu taşıtları için aksam ve parçalar, kamış/pancar şekeri, tıbbi cihazlar, ayçiçeği, aspir, pamuk tohumu yağları ile aşı, serum vb. ürünler olmuştur.

Tablo 6-İran'ın İthalatında Başlıca Ürünler (Bin Dolar)

GTİP	ÜRÜNLER	2017	2018	2019*	İthalattaki Payı (%) (2019)*
1006	Pirinç	1.214.041	1.628.522	1.452.591	5,32
1005	Mısır	1.642.515	2.115.338	1.357.619	4,97
2304	Soya fasulyesi yağı üretiminden arta kalan küspe ve katı atıklar	503.259	651.244	846.598	3,1

Tablo 11-

GTİP	ÜRÜNLER	2017	2018	2019*	İthalattaki Payı (%) (2019)*
1201	Soya fasulyesi	943.344	1.161.100	782.039	2,86
1003	Arpa	518.533	602.794	574.402	2,1
3004	Tedavide veya korunmada kullanılmak üzere hazırlanan ilaçlar (dozlandırılmış)	1.134.133	1.115.232	537.582	1,97
8517	Telefon cihazları, ses, görüntü veya diğer bilgileri almaya veya vermeye mahsus diğer cihazlar	1.362.741	770.248	535.328	1,96
8708	Karayolu taşıtları için aksam ve parçalar	905.549	690.438	454.731	1,67
1701	Kamış/pancar şekeri ve kimyaca saf sakkaroz (katı halde)	415.141	102.722	427.201	1,56
9018	Tıpta, cerrahide, dişçilikte ve veterinerlikte kullanılan alet ve cihazlar	675.057	556.773	402.109	1,47
1512	Ayçiçeği, aspir, pamuk tohumu yağları ve bunların fraksiyonları (kimyasal olarak değiştirilmemiş)	439.469	521.934	390.942	1,43
3002	İnsan kanı, hayvan kanı, serum, aşı, toksin vb. ürünler	339.714	374.421	386.292	1,41
9999	Tarifenin başka yerinde belirtilmeyen mallar	4.123.798	2.730.360	317.478	1,16
4011	Kauçuktan yeni dış lastikler	427.780	319.413	312.803	1,15
9021	Ortopedik cihazlar; cebireler, kırıklar için cihazlar vb; protez organlar; işitme cihazları, vücut içi ve dışı cihazları	242.243	229.235	283.315	1,04
1511	Palm yağı ve fraksiyonları (kimyasal olarak değiştirilmemiş)	367.053	290.295	278.706	1,02
0902	Çay (aromalandırılmış olsun olmasın)	282.691	292.357	252.185	0,92
0202	Büyükbaş hayvanların eti (dondurulmuş)	562.461	478.723	242.121	0,89
8481	Borular, kazanlar, tanklar, depolar ve benzeri diğer kaplar için musluklar, valfler (vanalar) ve benzeri cihazlar (basınç düşürücü valfler ile termostatik kontrollü valfler dahil)	213.910	185.503	237.507	0,87
3301	Uçucu yağlar (terpeni alınmış olsun olmasın) (konkret veya sıvı halde olanlar dahil); ...	9.383	4.018	225.854	0,83
TOPLAM İTHALAT		51.612.277	41.236.168	27.308.940	100

Kaynak: ITC Trade Map

* İran dışındaki ülkelerden alınarak yansıtılmış (geçici) verilerdir. (Mirror data)

İran'ın İthalatında Öne Çıkan Ülkeler

2019 yılında İran'ın en çok ithalat gerçekleştirdiği 5 ülke Çin, Hindistan, Türkiye, Brezilya ve Almanya olmuştur. İran, 2019 yılındaki toplam ithalatının yarısından fazlasını bu 5 ülkeden gerçekleştirmiştir.

Tablo 7-İran'ın İthalatında Öne Çıkan Ülkeler (Bin Dolar)

Sıra	Ülke	2017	2018	2019*	Değişim (%) (2018-2019)*
1.	Çin	13.115.140	10.248.562	9.608.726	-31
2.	Hindistan	2.254.605	2.650.200	3.855.008	35
3.	Türkiye	3.182.886	2.580.424	2.263.251	-5
4.	Brezilya	674.790	489.313	2.209.599	-3
5.	Almanya	3.072.069	2.451.766	1.695.708	-47
6.	Rusya	704.430	1.342.654	1.197.541	-1
7.	İtalya	1.426.098	1.144.982	922.732	-54
8.	Hollanda	1.172.460	1.057.369	541.767	-36
9.	Malezya	489.448	307.826	431.846	-38
10.	Fransa	1.764.314	1.046.415	420.470	-59
11.	Arjantin	98.460	128.040	379.254	-1
12.	İsviçre	2.181.850	2.103.897	332.871	-31
13.	Kazakistan	66.638	87.068	299.518	-30

Tablo 14-

Sıra	Ülke	2017	2018	2019*	Değişim (%) (2018-2019)*
14.	G. Kore	3.681.600	2.049.474	281.610	-88
15.	Belçika	632.640	394.143	256.384	-50
TOPLAM İTHALAT		51.612.277	41.236.168	27.308.940	N/A

Kaynak: ITC Trade Map

* İran dışındaki ülkelerden alınarak yansıtılmış (geçici) verilerdir. (Mirror data)

3. Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Doğrudan Yabancı Yatırımların Görünümü

Ülkedeki rejim değişikliği sonrasında çiftliklerin, şirketlerin ve bankaların devletleştirildiği ve yabancı sermayenin yasaklandığı İran'da, 4. ve 5. Beş Yıllık Kalkınma Plânları ile birlikte yatırım ortamı iyileştirilerek yabancı sermaye girişinin önü açılmıştır. Kasım 1985'den beri yapılan bazı temel düzenlemeler kapsamında; yabancı şirketlerin İran'da pazarlama ve satış ofisi açmalarına izin verilmiş; 1993 yılında Serbest Bölgeler Kanunu, Haziran 2002'de ise yeni Yabancı Yatırım Teşvik ve Koruma Kanunu (FIPPA) yürürlüğe girmiştir. FIPPA ile, devletin kararları doğrultusunda ortaya çıkabilecek şirket zararları ile ana sermaye ve kârların yurt dışına transferi devlet garantisi altına alınmıştır.

Yeni Kanun kapsamında yabancı sermayenin bir İran şirketi ile ortaklığı belli bir yüzde ile sınırlandırılmamış, yabancı sermayenin ülkeye giriş ve çıkışında serbest piyasa kurunun geçerli olması garanti altına alınmış, yabancı şirketler için vergiler %60'lardan %20'lere indirilmiş, ayrıca yatırım yapılan bölgelere göre 10–15 yıllık vergi muafiyeti dönemleri öngörülmüştür. Diğer taraftan, yatırımın İranlı bir ortakla gerçekleştirilmesi halinde, yatırımın mahiyetine göre %80'ine varan oranlarda İran yatırım mallarının ithalatı, gümrük vergisinden muaf tutulmuştur. Yaklaşık 510 Dolar civarındaki işçi maliyetlerinin 440 Dolar'a kadar olan bölümü vergiden muaf, bu sınırı aşan kısmı ise %10 vergiye tabidir. (İran Yatırım Ajansı: <http://www.investiniran.ir/en/home>)

İran'da yatırımlara verilen önemli teşvikler olmasına rağmen; uygulamada bürokrasinin ağır işlemesi, merkez/yerel kurumlar arasında koordinasyon bulunmaması, muafiyetlerden yararlanılması gibi etkenler yatırımın hayata geçirilmesi konusunda güçlükler yol açmaktadır. Çalışma ve oturma izni alınmasına yönelik prosedürlerin uzunluğu firmaları zaman bakımından zorlamaktadır. Söz konusu gecikme, genellikle firmaların eksik evrak vermesinden ya da başvuruları tek tek yapıp takip etmesinden kaynaklanmakta olup, kurumsallaşmış firmalar bu sıkıntıyı daha az yaşamaktadır. Evrakları tam olan bir başvurunun, çalışma izinleri için yaklaşık 3 hafta, ikamet izinleri içinse yaklaşık iki buçuk ay içinde sonuçlanabilmektedir. Yabancı yatırımlar bakımından önemli bir konu, mahkemelerde alınan kararların uygulanmasında yaşanan sıkıntılardır.

İran'a yapılan hazır giyim ihracatını zorlaştıran 9 Ekim 2016 tarihli "İran'da Konfeksiyon Ürünleri Satışı Yapan Şirketler İçin Düzenleme Genelgesi" uyarınca, İran'a hazır giyim ihracatı yapmak isteyen yabancı firmaların öncelikle İran'da %20 üretim yapması, bu üretimi zaman içinde belli bir planda artırması ve üretimlerinin %50'sini ihraç etmesi gibi koşulları karşılaması gerekmektedir.

İran'a yılda ortalama 3 milyar dolarlık yabancı sermaye yatırımı gelmekte, ambargo dönemlerinde bu rakam azalmaktadır. Ülkede %100 yabancı sermaye ile şirket kurulabilmektedir.

Serbest Bölgeler

Serbest ticaret bölgeleri ve özel ekonomik bölgeler, Cumhurbaşkanlığına bağlı Yüksek Konsey (High Council of Special Economic & Free Trade Zone) Genel Sekreterliği tarafından yönetilmektedir.

Serbest Ticaret-Sanayi Bölgeleri: İran'da Queshm, Chabahar, Aras, Anzali, Arvand, Kish ve Maku olmak üzere 7 serbest ticaret-sanayi bölgesi bulunmaktadır. Yabancı sermayenin teşviki amacıyla tasarlanan Serbest Ticaret Bölgelerinde yabancılara %100 sermaye/mülkiyet hakkı, 20 yıl vergi muafiyeti ve vize kolaylıkları tanınmakta, ayrıca elde edilen karlar serbestçe transfer edilebilmektedir.

2. Özel Ekonomik Bölgeler: İran'ın iç bölgelerinde yer alan Özel Ekonomik Bölgeler (Special Economic Zones), yatırımcılara daha cazip yatırım ve altyapı koşulları sunmaktadır. İran'da toplam 22 adet Özel Ekonomik Bölge bulunmaktadır.

Tablo 15-

4. Türkiye-İran Dış**Ticaretî Genel Durum**

İran, Türkiye'nin genel ihracatında %1,3 pay ile 20, ithalatında ise %1,5 pay ile 15. sırada yer almıştır.

Tablo 8-Türkiye-İran Dış Ticareti (Bin Dolar)

YILLA R	İHRACAT	İTHALAT	HACİM	DENGE
2015	3.664.043	6.096.254	9.760.297	-2.432.211
2016	4.968.851	4.699.777	9.668.628	269.074
2017	3.259.270	7.492.104	10.751.374	-4.232.834
2018	2.392.949	6.931.258	9.324.207	-4.538.309
2019	2.263.251	3.100.087	5.363.338	-836.836

Kaynak: ITC Trade Map

Türkiye'nin İran'a İhracatında Başlıca Ürünler

Tablo 9-Türkiye'nin İran'a İhracatında Başlıca Ürünler (Bin Dolar)

GTİP	ÜRÜNLER	2017	2018	2019
9999	Tarifenin başka yerinde belirtilmeyen mallar	104.643	123.599	136.023
2403	Homojenize edilmiş tütün ve tütün yerine geçen madde hülusalari ve esansları	64.269	94.370	100.480
4811	Kağıt, karton, selüloz vatka ve selüloz liften tabakalar	44.304	41.793	70.753
8708	Karayolu taşıtları için aksam ve parçalar	124.381	66.660	62.564
2608	Çinko cevherleri ve konsantreleri	71.484	71.966	54.894
9619	Hijyenik havlular ve tamponlar, bebek bezleri ve benzeri hijyenik eşya	56.838	83.356	48.864
5702	Dokunmuş halılar ve dokumaya elverişli maddelerden diğer yer kaplamaları	25.938	39.445	44.973
6109	Tişörtler, fanilalar, atletler, kaşkorseler ve diğer iç giyim eşyası (örme)	13.315	12.195	43.165
6204	Kadınlar ve kız çocuk için takım elbise, takım, ceket, blazer, elbise, etek, pantolon etek, vb.(yüzme kıyafetleri hariç)	9.942	22.382	40.396
4411	Ağaçtan veya diğer odunsu maddelerden lif levhalar	143.832	63.400	33.631
5603	Dokunmamış mensucat (emdirilmiş, sıvanmış, kaplanmış veya lamine edilmiş olsun olmasın)	50.369	47.760	28.388
3920	Plastikten diğer levha, plaka, şerit, film, folye (gözeneksiz)	17.230	18.191	28.052
3302	Sanayide ve içecek imalinde hammadde veya koku verici maddeler ve karışımlar	19.600	20.184	27.242
1507	Soya yağı ve fraksiyonları (kimyasal olarak değiştirilmemiş)	0	0	25.198

GTİP	ÜRÜNLER	2017	2018	2019
4819	Kağıttan, kartondan, selüloz vatkadan veya selüloz lif tabakalarından kutu, mafhaza, torba vb.	23.611	35.438	25.185
8716	Römorklar ve yarı römorklar; hareket ettirici tertibatı bulunmayan diğer taşıtlar; bunların aksam ve parçaları	19.119	15.648	24.677
8536	Gerilimi 1000 voltu geçmeyen elektrik devrelerinin anahtarlanmasına veya korunmasına veya elektrik devresine veya elektrik devresinden bağlantı yapmaya mahsus elektrik teçhizatı...	46.187	21.403	22.290
3907	Poliasetaller, diğer polieterler ve epoksi reçineler (ilk şekillerde); polikarbonatlar, alkit reçineler, polialilesterler ve diğer poliestesterler (ilk şekillerde)	19.165	14.175	22.276
1805	Kakao tozu (ilave şeker veya diğer tatlandırıcı maddeler içermeyenler)	14.279	19.395	22.257

Tablo 16-

3909	Amino reçineler, fenolik reçineler ve poliüretanlar (ilk şekillerde)	17.082	14.788	21.881
TOPLAM İHRACAT		3.259.270	2.392.949	2.263.251

Kaynak: ITC Trade Map

Türkiye'nin İran'a ihracatı 2019 yılında 2,2 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Bir önceki yıla göre 130 milyon dolar seviyesinde bir azalma gerçekleşmiştir.

Türkiye 2019 yılında İran'a en çok; homojenize edilmiş tütün ve tütün yerine geçen madde hülusalari, kağıt, karton, selüloz vatka, karayolu taşıtları için aksam ve parçalar, çinko cevher ve konsantreleri, hijyenik havlular ve tamponlar, bebek bezleri, dokunmuş halılar ve diğer yer kaplamaları, tişörtler, fanilalar, atletler ve diğer örme iç giyim eşyası, kadın takım elbise, ceket, pantolon, etek, ağaçtan levhalar ve dokunmamış mensucat ihraç etmiştir.

Türkiye'nin İran'dan İthalatında Başlıca Ürünler

Tablo 10-Türkiye'nin İran'dan İthalatında Başlıca Ürünler (Bin Dolar)

GTİP	ÜRÜNLER	2017	2018	2019
9999	Tarifenin başka yerinde belirtilmeyen mallar	6.037.443	5.612.673	2.046.860
3901	Etilen polimerleri (ilk şekillerde)	270.511	252.205	164.118
7901	İşlenmemiş çinko	206.636	184.600	154.376
7601	İşlenmemiş alüminyum	135.667	134.702	72.638
7408	Bakır teller	392	24.784	56.922
2713	Petrol koku, petrol bitümeni ve petrol yağlarının veya bitümenli minerallerden elde edilen yağların diğer kalıntıları	21.306	66.167	54.230
7403	Rafine edilmiş bakır ve bakır alaşımları (ham)	6.302	9.090	52.207
7214	İnşaat demiri	68	17.881	49.660
3902	Propilen ve diğer olefinlerin polimerleri (ilk şekillerde)	135.524	106.213	48.084
7404	Bakır döküntü ve hurdaları	32.593	12.446	45.075
7202	Ferro alyajlar	19.091	28.335	40.773
3903	Stiren polimerleri (ilk şekillerde)	68.375	60.135	17.979
2712	Vazelin, parafin, petrol mumu, yağlı mum, ozakerit, linyit mumu, turb mumu vb.	16.241	18.064	17.805
7411	Bakırdan ince ve kalın borular	6.297	13.390	16.310
7005	Float cam ve yüzeyi taşlanmış veya parlatılmış cam (plakalar halinde)	5.569	6.112	15.657
3817	Karışım halinde alkalibenzenler, alkalinaftalenler	11.178	10.179	14.132
5402	Sentetik filament iplikleri (dikiş ipliği hariç) (perakende olarak satılacak hale getirilmemiş) ...	12.327	41.401	12.800
7602	Alüminyum döküntü ve hurdaları	3.086	13.953	11.110
7203	Demir cevherinin doğrudan indirgenmesi ile elde edilen demirli ürünler ve diğer sünger görünümlü demirli ürünler...	0	19	10.355

Tablo 17-devamı

GTİP	ÜRÜNLER	2017	2018	2019
3920	Plastiklerden diğer plakalar, levhalar, filmler, folyo ve şeritler (gözeneksiz) ...	4.747	4.997	9.466
TOPLAM İTHALAT		7.492.104	6.931.258	3.100.087

Kaynak: ITC Trade Map

Türkiye 2019 yılında İran'dan en çok; etilen polimerleri, işlenmemiş çinko, işlenmemiş alüminyum, bakır teller, petrol koku, rafine edilmiş bakır ve alaşımları, inşaat demiri, propilen, bakır döküntü ve hurdaları, ferro alyajlar, stiren polimerleri ile vazelin, parafin ve petrol mumu ithal etmiştir.

5. Dış Ticaret Politikası ve uygulamaları ABD'nin İran'a Yönelik Yaptırımlar Süreci

ABD'nin 8 Mayıs 2018 tarihinde Nükleer Anlaşma olarak bilinen Kapsamlı Ortak Eylem Planı'ndan (KOEP) tek taraflı olarak çekildiğini açıklamasının ardından ABD Hazine Bakanlığı'na bağlı Yabancı Varlıkları Koruma Ofisi (OFAC), KOEP ile kaldırılan ya da istisna tanınan tüm yaptırımların 90 ve 180 günlük iki dönemi içeren listeler üzerinden yeniden uygulamaya konulmasına karar vermiştir.

Buna göre, daha önce KOEP kapsamında kaldırılan ya da istisna tanınan yaptırımların 6 Ağustos 2018 ve 4 Kasım 2018 tarihlerinde (ABD tarafından tek taraflı olarak) iki aşamada yeniden uygulamaya konulması kararlaştırılmıştır. İlerleyen süreçte ABD tarafından İran'a yönelik diğer bazı yaptırımlar da konulmuştur. (Yaptırımlar listesi: <https://bit.ly/37giGnt>)

Bu çerçevede, **6 Ağustos 2018'de yürürlüğe giren ABD yaptırımları** aşağıdaki gibidir:

- İran Hükümeti'nin ABD Doları satın alması ya da elde etmesi hakkındaki yaptırımlar.
- İran'ın altın veya değerli metaller ticaretine yönelik yaptırımlar.
- İran'dan ya da İran'a grafit, alüminyum ve çelik gibi ham ya da yarı işlenmiş metaller, kömür ve endüstriyel süreçlerin birleştirilmesine yönelik yazılımların doğrudan ya da dolaylı satışı, tedariki veya transferi hakkındaki yaptırımlar.
- İran Riyali'nin alınması ya da satılması ya da İran toprakları dışındaki İran Riyali cinsinden fonların ya da hesapların devam ettirilmesi ile ilgili işlemler üzerindeki yaptırımlar.
- İran Hükümeti'ne ait tahvillerin alınması, iştirak edilmesi veya bu tahvillerin çıkarılmasına yardımcı olunması hakkındaki yaptırımlar.
- İran otomotiv sektörü üzerindeki yaptırımlar.
- İran menşeli halılar ve gıda maddelerinin ithalatı ve bunlara ilişkin mali işlemler üzerindeki yaptırımlar.
- Yolcu uçağı, parçaları ve hizmetlerinin İran'a doğrudan ya da dolaylı olarak ihracatına dair yaptırımlar.
- KOEP çerçevesinde uygun görülen faaliyetlere yönelik şarta bağlı anlaşmalar ile ilgili olan yaptırımlar.

5 Kasım 2018'de yürürlüğe giren ABD yaptırımları aşağıdaki gibidir:

- İran liman işleticileri, İran İslam Cumhuriyeti Gemicilik Şirketi (IRISL), İran Güney Gemicilik Şirketi veya bağlı kuruluşları da dahil olmak üzere gemicilik ve gemi inşası sektörleri hakkındaki yaptırımlar.
- İran'dan petrol, petrol ürünleri veya petrokimya ürünleri satın alınması da dahil olmak üzere petrol ile ilgili olan işlemler üzerindeki yaptırımlar (diğerlerinin yanı sıra İran Milli Petrol Şirketi-NIOC, Naftiran Intertrade Company-NICO ve İran Milli Tanker Şirketi NITC isimleri sayılmıştır).

- Yabancı mali kuruluşların İran Merkez Bankası ve belirlenmiş İranlı mali kuruluşlar ile olan işlemlerinedair yaptırımlar.
- İran Merkez Bankası'na özel mali mesaj hizmeti sağlanmasına yönelik yaptırımlar.
- Aracılık, sigorta veya reasürans hizmetleri tedarik edilmesi hakkındaki yaptırımlar.
- İran enerji sektörü üzerindeki yaptırımlar.

Buna ilave olarak, ABD tarafından sahip olunan ya da kontrol edilen yabancı kuruluşların İran Hükümeti ya da İranlı kişiler ile İran'daki belli faaliyetlerine verilen izin de bu sürede kaldırılmış, 16.01.2016'da, OFAC tarafından hazırlanan SDN Listesi'nden (List of Specially Designated Nationals and Blocked Persons) ya da diğer listelerden çıkartılmış kişilere uygulanan yaptırımlar da 5 Kasım 2018'den itibaren yürürlüğe girmiştir.

10 Ocak 2020 tarihinde yürürlüğe giren yaptırımlar aşağıdaki gibidir.

- Daha önceki sektörlerle ilave olarak İran'ın tekstil, madencilik, inşaat sektörleri ve imalat faaliyetleri de yaptırımlar kapsamına alınmış,
- Bu sektörlerde faaliyet gösteren kişiler, bu sektörlerle ilgili kullanılan her türlü mal veya hizmeti İran'dan/İran'a satışına/tedarik edilmesine veya transfer işlemlerine bilerek dahil olanlar, bu kişilere her türlü finansal, maddi veya teknolojik mal veya hizmeti temin edenler, bu kişilerin sahipliğinde veya kontrolündeki veya doğrudan/dolaylı olarak bu kişiler için hareket eden kişilerin ABD'deki mal varlıklarına el konulmasını, bu kişilerin sahipliğindeki bir değer ABD'li kişilerin eline geçmesi halinde dondurulması talimatı verilmiş,
- Ayrıca, tüm bu kişilere bankacılık hizmeti sağlayan, aracılık yapan ABD dışındaki finansal kuruluşların ABD'de bulunan muhabir hesaplarına yönelik müeyyideler uygulanması kararlaştırılmış,
- Tarım ürünleri, gıda, ilaç ve tıbbi cihaz sektörleri yaptırımlardan istisna tutulmaya devam edilmiş ve ABD Hazine Bakanlığı'na, Dışişleri Bakanlığı ile danışarak İran'ın başka sektörlerini de yaptırımlara dahil etme imkanı verilmiştir.

Yukarıda belirtilen sektörel yaptırımların detay tanımlamalarına/açıklamasına yönelik bilgiler OFAC web sayfasında "İran Yaptırımları-Sıkça Sorulan Sorular" bölümünde yardımcı bilgi niteliğinde yer almaktadır. Başka bir ifadeyle, yaptırım konusu sektörlerle ilgili olarak ABD Hazine Bakanlığı tarafından hazırlanmış GTİPbazında bir ürün listesi bulunmamaktadır. Bu çerçevede; OFAC sayfasında (<https://bit.ly/37dbZm9>) yaptırım konusu sektörler hakkında detaylı açıklamalar yer almaktadır.

SDN Listesi (Özel Olarak Belirlenmiş ve Engellenen Kişiler Listesi/List of Specially Designated Nationals and Blocked Persons): 6 Ağustos ve 4 Kasım 2018'de tekrar uygulamaya konulan yaptırımlar konusu sektörlerle ilaveten, ABD tarafından ayrıca yaptırım uygulanan İranlı veya Yabancı gerçek/tüzel şahısların yer aldığı "Engellenen Kişiler Listesi de (List of SDN)" yine OFAC web sayfasında duyurulmaktadır (<https://sanctionssearch.ofac.treas.gov/>). Dolayısıyla, İran'a ihracat/ithalat yapmayı düşünen ve ABD yaptırımları konusunda hassasiyet gösteren firmaların yaptırımlar konusu sektörler haricinde SDN listesine de göz atmasında fayda görülmektedir.

Dış Ticaret Mevzuatı

İran'ın dış ticaret politikası genel anlamda korumacı bir görünüm arz etmektedir. Uluslararası yaptırımların korumacı ekonomik yapıda etkisi bulunmaktadır. Ülke içinde korumacı ekonomik yapıyı destekleyen güçlü bir lobi de vardır.

Ülke 1996 yılı Haziran ayında Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) üyelik başvurusunu yapmasına rağmen, ABD'nin vetosu nedeniyle süreçte ilerleme sağlanmamaktadır. Ülkenin DTÖ'ye üyeliğinin olmaması ve

sınırlı sayıda ticaret anlaşması bulunması nedeniyle dış ticaret politikası oldukça keyfi bir şekilde belirlenebilmektedir.

İran'ın ithalatının yaklaşık olarak %70'ini hammadde ve yarı mamuller, %12'sini tüketim maddeleri ve ürünleri, %16'sını diğer nihai ürünler, %2'sini de diğer ürünler oluşturmaktadır. İran'ın ihracatında ise, %85'lik değeri ham petrol, %12'lik değeri petrokimya ürünleri oluşturmaktadır. %3'lük kısımda ise petrol dışı hammaddeler, çeşitli madenler (bakır, alüminyum, çinko, krom, demir), otomotiv, yaş sebze ve meyve, halı ve kuruyemiş bulunmaktadır. Ülkenin ürünleri uluslararası alanda rekabetçilikten uzaktır.

Ülkenin başlıca ithal ürünleri ise, otomobil (İran tarafından son yaptırımların ilanından sonra ithalatı yasaklanmıştır), demir çelik ürünleri, petrokimya ürünleri, hammaddeler, kimyasal maddeler, otomotiv yan sanayi (aksam ve parçalar), gıda maddeleri (buğday, pirinç, mısır, arpa, kırmızı ve beyaz et, yaş meyve ve sebze), sanayi ürünleri (elektrikli cihazlar, makineler, üretim tesisleri), iş makinaları (ekskavatör, loder, greyder, dozer), ilaç, ilaç hammaddesi ve medikal ürünler, mobilya ve orman ürünleri (mobilya ithalatı son yaptırımlardan sonra yasaklanmıştır)'dir.

1932 tarihli Dış Ticaret Tekeli Kanunu'nun (FTMA) düzeltildiği şekliyle 1. maddesine göre İran'da dış ticaret devlet tekelindedir. Üçüncü maddeye göre ise devlet ithalat ve ihracat sürecine doğrudan girmez ve bu nedenle belli koşullar altında bu hakkını kişi ya da firmalara kullandırabilir. Böyle bir tekel doğrultusunda, 1993 tarihli İhracat İthalat Yönetmeliği ürünleri şu üç başlıkta sınıflamıştır:

- İhracatı veya ithalatı ruhsat gerektirmeyen, izin verilebilir ürünler.
- İhracatı veya ithalatı ruhsat gerektiren, koşula bağlı ürünler.
- İhracatı veya ithalatı yasak ürünler.

Örneğin, gıda, içecek, kozmetik ve sağlık ürünlerinin ithalatı Sağlık Bakanlığı'nın ruhsatını gerektirmektedir. Bazı ürünler için Tüketicinin Korunması Kurumu'nun ithalat ruhsatını edinmek gerekirken, belli bazıları ise zorunlu fiyat sabitlemesine tabidir. İthalatı yasak ürünler ise bazı lüks kalemler, alkol, uyuşturucu, domuz, silah ve mühimmat, kumar aletleri, hava kameraları, radyo vericileri ve ahlaka aykırı eşya ve malzemeler vb.'dir. FTMA'ya göre Hükümet zaman zaman belli ürünlerin ihracatını veya ithalatını yasaklayabilir. Buna ilave olarak, ticari amaçlarla ihracat ve ithalat faaliyetleri ile meşgul olabilmek için İran Ticaret, Sanayi ve Madenler Odası'nca çıkartılan ve Ticaret Bakanlığı'nca onaylanan bir ticari kart (Kart-1 Bazergani) gerekmektedir. Dahası, ithalatçıların siparişlerini Ticaret Bakanlığı'na tescil ettirmeleri gerekmektedir.

10.12.2002 tarihli Vergilerin Konsolidasyonu Kanunu'nun yürürlüğe girmesini takiben 21.03.2003'ten bu yana ithal ürünlere uygulanan farklı vergi ve harçlar iki kategoride birleştirilmiştir. Bunlar, sadece Parlamento tarafından değiştirilebilen, malın değeri üzerinden %4 ile sabitlenmiş bulunan Gümrük Vergisi (GV) ve yerel sanayi dalları ile tüketicilerin hak ve ihtiyaçlarının da gözetilmesi suretiyle Hükümet tarafından zaman içerisinde belirlenen Ticari Fayda Vergisi'dir (CBT). Daha düşük oranlarda CBT ve tercihli gümrük vergileri bazı limanlarda ve yoksulluğu azaltmak ve ekonomik kalkınmak amacıyla ortak sınır pazarlarında uygulanmaktadır. GV ve CBT birlikte Kanun'un 2. maddesinde geçen İthalat Vergilerini (İV) oluşturur. CBT'nin ödenmesi Hükümet tarafından, Hükümet yerine belli malların ithalatını yapması için bir özel sektör ithalatçısına öncelik vermek amacıyla talep edilir. Hükümet kuruluşları, gerçek ve tüzel kişilere yönelik olarak ithalattaki tüm istisnalar ve tercihli gümrük tarifeleri kaldırılmıştır. Böylece, ithalat sadece milli tarife sistemi çerçevesinde yapılabilmektedir. GV ve CBT ad valorem olarak belirlenmekte olup, malın CIF bedeli üzerine uygulanmaktadır. İran, malların sınıflandırılmasında HS kod sistemini (Harmonized Commodity Description and Coding System) takip etmektedir.

İthalat için gerekli belgeler şunlardır:

- Proforma fatura
- Ticari fatura
- Paketleme listesi
- Yükleme belgesi
- Sigorta poliçesi
- Menşe belgesi

Duruma göre başka belgeler de (denetim belgesi, navlun faturası, ilgili kamu kuruluşundan alınması gereken izin belgesi, yerel ticaret odasından alınan adil fiyat belgesi) gerekebilmektedir. Ticaret Bakanlığı'na sipariş kaydı yaptırıldığı sırada, kabul edilebilir malların ilgili standardı veya teknik özelliklerine ait tanıtmaya numarası başvuru formunda belirtilir. Bu ürünlerin standartlara veya teknik özelliklere uyumu ise onaylanmış bir kurum tarafından belgelendirilecektir.

İran'da üretilen birçok ürünün ihracatında izne gerek bulunmamaktadır. Bununla birlikte, bazı ürünler için ihracatçının, ilgili makamlardan ihracat bazında izin alması gerekmektedir. Mal ihracatında aslında herhangi bir gümrük vergisi bulunmamakta ve CBT de alınmamaktadır. Ancak, belli bazı ürünlerin ihracatında, ihracatçının kazancını İran Merkez Bankası'na konvertibl para birimi olarak getirme taahhüdünde bulunması gerekmektedir. İhracatı geliştirmek amacıyla belli teşvikler (vergi muafiyeti, ihracat sübvansiyonu ve ödülleri gibi) sağlanmaktadır.

İthalat için sipariş tescilinin Ticaret, Sanayi ve Madenler Bakanlığı'nda yapılması gerekmektedir. Bu işlemin ardından döviz koşulunu yerine getirmek için bankacılık sistemine tanıtılan onaylanmış başvuru sahipleri ile birlikte resmi işlem kurundan döviz tahsis için yapılan başvuru izlenmektedir.

Yabancı firmaların İran'da resmi temsilci atamalarının bir gereklilik olduğunu unutmamak gerekir. ("Ülkeye yabancı mal ve hizmet sağlayan tüm gerçek ve tüzel kişiler bu ürün ve hizmetleri Ticaret, Sanayi ve Madenler Bakanlığı tarafından ilan edilen düzenlemeler çerçevesinde ve resmi bir temsilci edinerek, satış sonrası hizmet sağlayarak tedarik ederler.") Hükümet, oldukça büyük boyutlarda olan ve yüklü vergi gelir kaybına yol açan yasadışı ithalat ve karaborsa ile yoğun şekilde mücadele etmektedir. Bu nedenle, Hükümet yukarıdaki maddeyi bu gibi işlemleri yapanları daha kolay takip edebilmek ve İran'a yasal olarak ithal edilen ürünleri kaçak gelenlerden ayırt edebilmek için yıllık bütçe düzenlemeleri çerçevesinde onaylamıştır.

Gümrük Vergileri

Ülkedeki gümrük tarifelerinin ortalaması %25'tir. İran hükümeti tarafından lüks olarak kabul edilen 6'lı GTİP bazında 1.722 ürünün ülkeye girişi yasaklanmıştır. Ülkedeki kayıt dışı ekonomi ve kaçakçılık yüksek orandadır.

Ülkede sıkı bir kambiyo rejimi uygulanmakta, döviz tahsisleri bu kambiyo rejimi çerçevesinde düzenlenmektedir.

Ülkede tüm ithal edilen ürünlerde gümrük vergisi dışında "Meclis Vergisi" denilen %4'lük bir vergi bulunmaktadır.

İran'da, yabancı yatırımlarda kullanmak amacıyla ithal edilen sermaye malları ve hammaddeler ile ilaçlar, buğday ve diğer stratejik ürünler vergiden muaftır. Ancak birçok ürünün ithalatında gümrük vergisine ek olarak yerel vergiler uygulanmaktadır.

İran üzerinden gerçekleştirilecek transit ticarete konu olan mallar, İran'da işlem görmediği takdirde gümrük vergisinden muaftır.

Gümrük vergisi oranları zaman zaman değişebilmektedir. İthalatta bazı kalemler için belli sürelerle kısıtlamalar veya yasaklamalar getirilebilmektedir. Gümrüklerdeki uygulamalarda ve işlemlerde, gerekli durumlarda zaman zaman yıl içinde değişiklik yapılabilmektedir. İthalat Rejimi ile ilgili esaslı değişiklikler, İran Yılbaşında (20 veya 21 Mart tarihinde) yapılmaktadır. İthalat mevzuatının gerekli bölümüne (İthalat ve

ihracat ile ilgili kanun ve yönetmelikler, GTİP tabloları ve gümrük vergisi oranları vb.) İngilizce dilinde (<http://www.tpo.ir>) adresi üzerinden ulaşılabilmektedir.

İthalatta referans (sabıka) fiyat uygulaması büyük bir problemdir.

İthalat İşlemleri: İran’da “ihracat ve ithalat” yapmak isteyen bir firmanın, üyesi olduğu Ticaret Odası tarafından adına düzenlenmiş bir ‘Kart-ı Bazergani – Tüccar Kartı’ belgesi olması gereklidir. Kart-ı Bazergani edinmek zor bir süreç değildir. Bununla birlikte bu belgenin olmasının da güven telkin edici olabileceği değerlendirilmektedir. İthalatçı firmanın sahibi olduğu söz konusu belgeyi kullanarak ve sadece şirket kuruluş sözleşmesinde yazan faaliyetlerle sınırlı olarak ithalat yapmasına müsaade edilmektedir. İthalat İşlemleri sırasıyla aşağıdaki gibidir;

1. *Registrasyon (Sebt-e Sefareş):* Yetki belgesi ile birlikte yapacağı ithalat işlemi için (ihracatçıdan) ilgili proforma faturayı (yada sözleşme veya benzeri destekleyici bazı ticari evrakları) temin eden İranlı firmanın İran Sanayi, Maden ve Ticaret Bakanlığı’nın online-sistemi üzerinden sipariş kaydını açtırması gerekmektedir. İthalat için “Sipariş Kaydı” açma işlemine “Sebt-e Sefareş” denilmektedir. İranlı ithalatçı firma, “sebt-e sefareş” için proforma ya da satış sözleşmesi üzerinde belirtilen ithalat tutarı üzerinden belirli bir oranda işlem komisyonu ödemektedir.
2. *Para Tahsisi İçin Merkez Bankası’na Başvuru ve Bekleme:* İzinden sonra döviz tahsisi için gerekli başvuru yapılır. Bu arada mal sevkiyatı yapılabilir. İthalat Ödemelerinin, İran Merkez Bankası’nın kontrolü altında oluşturulan akreditifler aracılığıyla yapılması mümkündür. Akreditifler, İranlı alıcılar tarafından, İran Merkez Bankası’na onaylanan listelerde yer alan bankalar kanalıyla satıcılar lehine bir İran bankasında açılmaktadır.
3. *Para Tahsisi Sonrası İşlemler:* Döviz satın alınır, istenirse transfer edilir. Banka, ithalat işlemiyle ilgili tüm izin ve prosedürlere yönelik belgelerin tamamlanmış olması halinde, ürün bedelini transfer edebilmektedir. İthalatçı firma, gümrük beyannamesi ve aracı banka onayını gümrük işlemlerinin tamamlanmasını teminen, gümrük sürecini takip edecek yetkililere (gümrük muamelecisine) teslim etmektedir.
4. *Malın Gümrüklenmesi İşlemleri:* Gümrükleme işlemleri Türkiye’deki benzer şekilde yapılır. Ürünün içeriği ve nakliye türüne göre, çeşitli gümrük harç ve vergileri ile birlikte diğer bazı ücret ve harçlar da ortaya çıkabilmektedir. Dolayısıyla gümrük muamelecisi vergi, harç ve ücretlerin ödemelerini dikkatli şekilde takip etmesi gerekmektedir. Tüm vergi ve ücretleri ödenen mallar, gümrük sahasında ithalatçı tarafından çekilebilmektedir. Gelen ürün ile evraklar arasında tutarsızlıkların tespit edilmesi durumunda, inceleme süreci başlatılmakta ve ürünler gümrük sahasında uzun süre tutulabilmektedir. Gümrükten çekilen mallar ise, ithalatçı tarafından beyan edilen yere götürülmektedir. İthalat işleminde; ithalata konu ürün için “ürünün teslim şekli” ve “taşıma türüne” göre değişecek şekilde zorunlu sigortalar yaptırılmaktadır.

Gümrükleme Sonrası İşlemler: Oluşan kambiyo dosyası gümrükleme sonrası en geç üç ay içinde kapatılır. İthalatçının, gümrük evrakının bir nüshası olan ve “Yeşil Belge” olarak adlandırılan belgeyi mutlaka edinmesi ve bir nüshasını, işlemin sistemdeki kapamasının yapılabilmesini teminen, üç ay içinde aracıbankaya vermesi gerekmektedir.

İthalat Sürecindeki Diğer İşlemler: İthalat için gerekli başlıca belgeler; proforma fatura, ticari fatura, paketleme listesi, yükleme belgesi, sigorta poliçesi, menşe belgesidir. Duruma göre başka belgeler de (denetim belgesi, navlun faturası, ilgili kamu kuruluşundan alınması gereken izin belgesi, yerel ticaret odasından alınan adil fiyat belgesi) gerekebilmektedir. Ayrıca, İran’a ithal edilecek malların, niteliğine (yerli üretiminin olup olmadığı vb.) göre İran Ticaret ve Sanayi Bakanlığı’na müracaat edilerek kaydedilmesi sürecinde, diğer Bakanlıkların (Sağlık, Tarım vb.) iznini gerektiren kalemlerde ilgili Bakanlıktan da ithalat ön izninin alınması gerekmektedir. Bu izin, bankaların akreditif açarken de istediği bir belgedir.

İthalattaki diğer izin gereklilikleri ve kısıtlamalar: Bitki, tohum ve canlı hayvan ithalatında, İran Tarım

Bakanlığı'ndan ön izin alınması gerekli olup, ayrıca bitki, hayvan, bitkisel ve hayvansal ürün ithalatında menşe ülkedeki yetkili makamlar tarafından onaylanmış sağlık sertifikası istenmektedir.

Gıda, içecek, kozmetik ve sağlık ürünlerinin (medikal ve eczacılık ürünleri) ithalatı Sağlık Bakanlığı'nın ruhsatını gerektirmektedir. Bazı ürünler için Tüketicinin Korunması Kurumu'nun ithalat ruhsatını edinmek gerekirken, belli bazıları ise zorunlu fiyat sabitlemesine tabidir.

İran'a ithalatı yasak maddeler arasında; lüks tüketim malları, dinen sakıncalı birtakım içecekler, gıda maddeleri, hayvansal besinler, yayın ve bantlar bulunmaktadır. Ayrıca, alkol, uyuşturucu, domuz, silah ve mühimmat, kumar aletleri, hava kameraları, radyo vericileri ve ahlaka aykırı eşya ve malzemeler vb.'dir. Ayrıca, Dış Ticaret Tekeli Kanununa (FTMA) göre, hükümet zaman zaman belli ürünlerin ihracatını veya ithalatını yasaklayabilmektedir. Sigara, tütün, puro, sigara kağıdı ve ipekböceği yumurtası ithalatı devletin tekelindedir.

İsrail menşeli ürünlerin ithalatına veya İran üzerinden transit geçişine müsaade edilmemektedir.

İthalatçının Diğer Yükümlülükleri: İran'da yabancı ürünler tedarik eden tüm kişi ve firmalar Kanun tarafından şu gereklilikleri yerine getirmekle yükümlü tutulmuştur:

- Ürünlerinin tedariki için Ticaret Bakanlığı nezdinde bir şube veya ajans tescili yaptırmak
- Satış sonrası hizmeti vermek
- Müşteriye, ürünle birlikte Farsça kullanma kılavuzu, garanti belgesi, uzun ömürlü ürünler için satış sonrası hizmet belgesi vermek
- Ürünlerini, özellikle firmanın kayıt numarası, ürünün özellikleri, seri numarası ve hologramı olacak şekilde paketlenerek satmak

7. Pazarın Özellikleri⁸

Fikri, Sinaî Mülkiyet Hakları

İran'da patentler ve markaların kayıt altına alınması ve sinaî mülkiyetten doğan haklar ile bunların ihlali konularını düzenleyen temel mevzuat 22 Haziran 1931 tarihinde onaylanan Patentlerin ve Markaların Kayıt Altına Alınması Kanunu olup, zaman içinde ilgili kanunda güncellemeler yapılmıştır.

Patent Belgesi: Buluşun korunması amacıyla Sinaî Varlık Dairesi'nce çıkartılan ve ait olduğu kişi ya da kuruma özel haklardan yararlanma imkânı veren bir belgedir. Sinaî Mülkiyet Dairesi'ne patent tescili için verilen bildirimin Farsça olması gerekmekte olup, başvuru, korunması istenen materyali de içermelidir. Bu arada başvuru, gerektiği takdirde buluşun bir özetini ve ilgili çizimleri de içermek durumundadır. Bildirimde, istenen unsurların bulunmaması halinde başvuru sahibine gerekli düzeltmeler için 30 günlük süre verilir. Patent belgesinin geçerlilik süresi bildirimin iletilme tarihinden itibaren 20 yıldır. Bildirimin iletilmesinden yıl geçtikten sonraki her 1 yılın başlangıcında belgenin geçerliliğini sürdürmek amacıyla Sinaî Mülkiyet Dairesi'ne belli bir ücretin yatırılması gerekmektedir.

Marka tescili: Bir markanın tesciline yönelik bildirim, tescil yapılması istenen markanın bir numunesi ile ilgili tüm mal ve hizmetlerin listesi ile birlikte Sinaî Mülkiyet Dairesi'ne iletilir. İran'da kayıtlı bir markanın, o markanın haklarını elinde tutan kişi haricinde birisi tarafından kullanılması marka sahibinin mutabakatına bağlıdır. Marka sahibi, kullanılan markanın kayıtlı markaya benzediği durumlar da dahil olmak üzere her türlü ihlale karşı önlem alabilir. Marka tescilinin geçerlilik süresi tescil için yapılan bildirimin iletilmesinden itibaren 10 sene olup, bu süre gerekli ücretlerin ödenmesi şartıyla ve marka sahibinin isteği üzerine 10'ar yıllık dönemler için uzatılabilir. Herhangi bir ilgili taraf ilgili hükümlere uyumsuzluk gerekçesi ile bir markanın tescilinin iptali için mahkemeye başvurabilir.

Patent ve marka korumada cezaların caydırıcı olmaması sorunu ile karşılaşilmektedir. Kanun çerçevesinde yapılan işlemlerin ardından verilen cezaların düşüklüğü nedeniyle piyasada kaçak veya sahte ürünlerin

çokluğu engellenememektedir.

Kamu İhaleleri

Kamu alımları, İran'ın ekonomik faaliyetlerinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Kamu alımı yaygın şekilde, kamunun mal, iş ve hizmet satın alma, kiralama veya başka bir sözleşme yoluyla edinmesi olarak tanımlanmaktadır.

İran İhale Kanununda üç tip işlem bulunmaktadır.

- Azami 2.000 Euro değerindeki “küçük işlemler”
- Azami 20.000 Euro değerindeki “orta işlemler”
- 20.000 Euro'nun üzerindeki “büyük işlemler”

Bu eşik değerler İran Merkez Bankası tarafından ilan edilen mal ve hizmet fiyat endekslerine göre her sene Kabine tarafından belirlenmektedir.

Tekliflerin gözden geçirilmesi ve değerlendirilmesi, sözleşmenin yapılacağı tarafın belirlenmesi, ihalenin iptali veya yeniden ihaleye çıkılması gibi ihale ile ilgili tüm işlemler İhale Komisyonu tarafından yerine getirilir. İhale Komisyonu üyeleri, ilgili kamu kurumunun satın alma biriminin başındaki idareci, murakıp veya mali müdür ve teknik müdürdür.

Sözleşme, ihaleyi birinci sırada tamamlayan katılımcı ile yapılır ve teklifin geçerlilik süresi bitmeden sonuçlandırılır. Bu süre sadece bir kereliğine, ihale belgelerinde öngörüldüğü şekilde uzatılabilir. İhaleyi ilk sırada tamamlayan katılımcı ile sözleşme yapıldıktan sonra ihale ikincisinin geçici teminat mektubu serbest bırakılır. İhale birincisinin kati teminat mektubunu vermekten imtina etmesi ve sözleşmenin yapılamaması halinde geçici teminat mektubuna el konur ve ihale ikinci gelen firmaya verilir. İkinci firmanın da aynısını yapması halinde onun da geçici teminat mektubuna el konur ve ihale yenilenir.

Bir yabancı firma, bir ihaleye katılmak veya mal tedarikine yönelik bir sözleşme imzalamak istediğinde, İranlı müşterisi ondan belli banka garantileri talep edebilmektedir. Esasında İranlı özel sektör firmalarının yabancı firmalardan bu gibi garantiler talep etmesini zorunlu kılan bir hüküm bulunmamaktadır. Bu nedenle, böyle bir garanti istenip istenmemesi tamamen kendilerine kalmıştır.

Öte yandan, kamu kurum ve kuruluşları ile iş yapıldığında, bu garantilerin istenmesi mecburidir.

Kamu ihaleleri ile bağlantılı olarak yabancı tedarikçilerden/müteahhitlerden istenen banka garantilerinin kapsamı esas olarak 4 şekilde olabilmektedir:

- Geçici teminat mektubu (sözleşme (proje) tutarının %2-5'i arasındadır)
- Kesin teminat mektubu (sözleşme miktarının %10'udur)
- İyi niyet garantisi (danışmanlık hizmeti ödemesinde %10, inşaat/ulaşım ödemelerinde %5'i alıkonmakta)
- Ön ödemeli garantiler (kamu projelerinde fiyatın %25'e kadar firmaya ön ödeme yapılabilir)

Ancak, İran kamu kuruluşları, yabancı müteahhit ve hizmet sağlayıcılarını İran bankalarından teminat almaya yönlendirmeye devam etmektedir. Sonuç olarak, yabancı bankalara ait teminatların İran bankalarının karşılıklı teminatını da gerektirmesi nedeniyle, yabancı tedarikçiler/müteahhitler kaçınılmaz olarak bu ilave maliyeti İranlı müşterilerine (teklif ettikleri fiyatlara) yansıtabilmektedir.

8. Önemli Sektörler⁹

İran ekonomisi devletçi politikaların yoğun olduğu, petrol ve gaz ihracatının ekonominin performansında önemli bulunduğu bir yapıdadır. Devletin halen 477 civarında fabrikasıyla önemli bir ekonomik aktör olarak yer aldığı görülmektedir. Devletin yanı sıra, devletin ve ülke güvenlik aygıtının uzantıları ile dini vakıfların ekonomik yaşamda önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. İran'ın uzun yıllardır kendine yeterliliği vurgulaması neticesinde tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde belirgin bir kapasitesi oluşmuştur. Özel sektör, küçük ölçekli üretim, çiftçilik, orta-ölçekli inşaat projeleri, çimento üretimi, madencilik, emlak, ulaşım, perakende gibi kimi

alanlarda kendisine yer edinebilmiştir.

GSMH içindeki sektör payları (2018); hizmetler %55, sanayi ve madenler %22, petrol ve doğalgaz %13 ve tarım %10'dur.

Tarım ve Hayvancılık

İran'da işgücünün yaklaşık dörtte birinin istihdam edildiği tarım sektörüne son yıllarda yapılan yatırımlar, ürün geliştirme, paketleme ve pazarlama çalışmaları yeni ihraç pazarlarının yaratılmasına olanak tanımıştır. İklim ve toprak çeşitliliği açısından şanslı bir ülke olan İran'da tarımsal üretim, genel olarak ülkenin kuzeyindeki ve batısındaki verimli arazilerde gerçekleştirilmektedir.

Ülkenin başlıca tarım ürünleri; buğday, arpa, mısır, pirinç gibi hububatlar ile şekerpancarı ve şekerkamışı, meyveler (üzüm, elma), narenciye, hurma, fıstık, pamuk ve soğandır. Patates, soya fasulyesi, pirinç ve buğday ile bazı sebze türleri üretiminde ilerleme söz konusudur. Hurma ve fıstık ile bazı sebze ve meyveler ihraç edilmektedir.

Hazar Denizi'nden elde edilen havyar, dünya pazarlarında önemli bir yer almaktadır. Kırmızı ve beyaz et (tavukçuluk, yumurta), bal ve süt sektörü de gelişmektedir.

İran Tarım Bakanlığı verilerine göre, İran'ın gıda ihtiyacının %80'i ülke içinde üretilmektedir. Tarım alanlarının ancak %40'ının düzenli olarak sulanabilmesi, fiyat kontrolleri ve ihracata yönelik sübvansiyonlar, sektördeki üretimi ve rekabeti etkileyen başlıca faktörlerdir.

Sanayi

İran ekonomisinin enerjiye dayalı yapısının kırılarak sanayi üretiminin çeşitlendirilmesi hedeftir. Bu amaçla ülkede "Direniş Ekonomisi" adı verilen bir strateji kapsamında ülke içi üretimin artırılması hedeflenmektedir. Ülkede uygulanan gümrük tarifeleri ortalama %25 civarındadır. Bunun yanı sıra, birçok üründe ithalat yasaklamaları bulunmaktadır. Bu durum, ülke sanayisinin korumacı bir şekilde yapılanmasınaneden olmuş, ayrıca yerel lobilerin güçlenmesini de beraberinde getirmiştir.

Ekonomide oluşan bu yapı, teknoloji açığının yüksek olduğu, yerel tüketici tarafından benimsenmeyen, ithal ürünlere talebin üst seviyede bulunduğu, kalitesi düşük ve uluslararası alanda rekabet edemeyen bir sanayiye yol açmıştır. Ülke içindeki üretimin artırılması amacıyla yoğun bir makine ithalatı talebi bulunmaktadır.

Ülkedeki sanayi sektörü; petrol, petrokimyasallar, gübreler, otomobil, sodyum hidroksit, tekstil, çimento, çelik, vb. inşaat malzemeleri, gıda işleme (özellikle şeker ve bitkisel yağ üretimi), mobilya ve metal işleme sektörleri ile halıcılık ve mücevherat gelişme göstermektedir.

Sanayi kuruluşlarının yaklaşık yarısı Tahran ve çevresinde yoğunlaşmaktadır. Ülke, ağır sanayi tesislerini, stratejik derinliği yüksek olan orta kısımdaki Albroz, Tahran, Ostan-e Merkezi, Yezd, İsfahan hattında yoğunlaştırmaktadır.

Hizmetler

İran ekonomisinde hizmet sektörünün GSYİH içindeki payının gelişmekte olan diğer ülkelere benzer şekilde %55 civarında olduğu görülmektedir. Hizmet sektörünün ortalama büyüme hızının yılda %2,4 olduğu belirtilmektedir. Ülkede önde gelen hizmet sektörleri, konaklama ve restoran-kafe işletmeciliği; ulaşım, iletişim ve depolama; finansal hizmetler; emlak ve müteahhitlik; kamu hizmetleridir. Ülke, hizmet sektöründe net ithalatçıdır.

Maden

İran'ın başlıca doğal kaynakları olan petrol ve doğalgaz rezervleri haricinde; çinko, bakır, demir, uranyum, kurşun, krom, manganez, kömür, sülfür ve altın gibi madenler bakımından da zengindir. İran, dünyanın en büyük çinko, ikinci büyük bakır rezervine ve ayrıca dokuzuncu büyük demir rezervlerine sahiptir.

İran'da madencilik sektörünün yeterince geliştiği söylenemez. Maden yataklarının geliştirilmesi Hükümetin öncelikleri arasında yer almakta ve bu nedenle sektörde yatırımlar teşvik edilmektedir. Ekipman, "know-how" ve yatırım imkânı sağlayan yabancı firmalar için önemli imkanların mevcudiyetinden söz edilebilir. Bu

sektörden Sanayi, Ticaret ve Madenler Bakanlığı sorumludur ve alt kuruluşlara sahip olan holding yapısındaki IMIDRO başta olmak üzere birçok devlet şirketi aracılığıyla faaliyet göstermektedir.

Önemli rezervlerin varlığına karşılık İran'ın dünya maden üretimindeki yeri %1,5'in altındadır ve bu nedenle madeni varlıkların İran ekonomisine kazandırılabilmesi için yabancı teknoloji ve sermayeye gereksinim duyulmaktadır.

Petrol

İran'da petrol ilk olarak 1908'de bulunmuş olup, o tarihten bu yana ülke ekonomisinin belkemiğini oluşturmaktadır. Dünya kanıtlanmış petrol rezervlerinin %11,6'sına ev sahipliği yapan İran, Suudi Arabistan'dan sonra dünyada en fazla petrol rezervine sahip ikinci ülkedir. Petrol aynı zamanda ülkedeki teknolojik altyapı, sosyo-politik kültür, siyaset ve jeopolitiğin de ana belirleyicisidir. Devrimden önce dünyadaki en önemli dördüncü, OPEC'teki ise ikinci üretici olan İran'ın petrol üretim kapasitesi, teknolojik açıklar ve yaptırımlar nedeniyle giderek azalmıştır. Sektördeki temsilciler tarafından yaptırımlar nedeniyle teknolojiye erişimdeki kısıtlar, sektörün en önemli sorunu olarak gösterilmektedir. Günde ortalama 4,1 milyon varil petrol üretim kapasitesi bulunmaktadır.

Ülke içindeki yüksek düzeyli sübvansiyonlar nedeniyle petrolün 1/3'ü ülke içinde tüketilmektedir. Ülkenin petrol sahaları yılda 2 milyar dolarlık yatırım ihtiyacı içinde olmasına rağmen, İran'ın hiç yatırım yapmasa bile 70 yıl boyunca bu düzeyde üretim yapabileceği değerlendirilmektedir.

Doğalgaz

İran, dünyanın en büyük ikinci doğal gaz rezervine sahiptir. 2017 yılı sonunda, İran Ulusal Gaz Şirketi'ne göre, İran günde 800 milyon metreküp doğalgaz üretmiştir. İran'ın şu anda 23 tanesi geliştirilmiş 50 bağımsız gaz sahası bulunmaktadır. İran'ın 14 trilyon metreküplük rezervleriyle Güney Pars'taki en büyük doğal gaz sahası, ülkenin doğalgaz rezervlerinin yaklaşık yüzde 40'ını oluşturmaktadır. Üretilen doğalgazın hemen tamamı ülke içinde tüketilmektedir. Ülkenin doğalgazı sıvılaştırma tesisi bulunmamaktadır. Boru hattıyla doğalgaz ihracatındaki kısıtlar nedeniyle ülkenin önümüzdeki dönemde de doğalgazı ülke içindetüketmeye dönük çalışmalar yapacağı görülmektedir.

Bankacılık

İran bankacılık sistemi yaptırımlar nedeniyle 2018 sonrasında yeniden uluslararası alandan yalıtılmış durumdadır. Bu durum, dış ticarete ödeme mekanizmalarında aksaklıklar yaşanmasına neden olmaktadır. Ülkede 30 banka ve 5 kredi kurumu vardır. Bankalar ülkedeki şirketler için ana kredi kaynağıdır. Bankacılık sektörünün Gayri Safi Milli Hasıla içindeki payı %2,5'tir. Ülkede uygulanan kiralama bedeli oranı en fazla %20 olarak belirlenmiştir. İran, bankacılık hizmetlerinin penetrasyonunda ise Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesinde ikinci sıradadır. İMB verilerine göre, İranlıların %74'ünün banka hesabı bulunmaktadır. Ülkede borsaya kote edilen banka sayısı 20'dir.

Kaynaklar

- T.C. Ticaret Bakanlığı, <https://ticaret.gov.tr/data/5efc83b513b876f898f3c363/%C4%B0RAN%20%C3%BClke%20profili.pdf>
- T.C. Ticaret Bakanlığı, <https://ticaret.gov.tr/data/5ee096ae13b87625c823d0ba/%C4%B0RAN%20pazar%20bilgileri%20220620.pdf>
- T.C. Ticaret Bakanlığı, <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/guney-asya/iran/raporlar/musavirlik-raporlari>
- International Trade Center – Trade Map, <https://www.trademap.org/>
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)